AR
TE
MI
SIA

Tartalomjegyzék

Susan Sontag: *Kettős sors* 7
(fordította: Lázár Júlia)

Anna Banti: *Az olvasóhoz* **26**
(fordította: Lukácsi Margit)

Anna Banti: *Artemisia* **29**
(fordította: Lukácsi Margit)

Vígh Éva: *A „Művészet legyen számomra* **245**
nemes inger" (Arte / mi / sia / Gentil / esca)

Képek jegyzéke **263**

Anna Banti

Artemisia

LABIRINTUS
2024

az, belélegzett por. Megint egyszer rájöttünk, hogy szegények vagyunk, és a szegényeknek állhatatosnak kell lenniük. Így hát nem a lelkesedés legmagasabb hőfokán ugyan, hanem titkos engesztelésképpen, Artemisia története folytatódik.

* * *

„Amint ennek a Hercegasszonynak a képmásával elkészülök, biztosíthatom Uraságod, hogy azonnal hozzáfogok a kis Keresztelő Jánoshoz, az ötlet már itt van a fejemben, gyönyörű tájképi környezettel…" Ezt üzente Artemisia asszony, nem is fontos, hogy kinek, 1638. július huszonhatodikán. A levél Rómába ment, régi barátai és pártfogói egyikéhez, akik nem feledkeztek meg róla, talán mert ő nem hagyta, hogy megfeledkezzenek róla. De Róma – mivé lett Róma mostanra? A szökőkutaktól a palotákig, a műhelyektől a templomokig, úgy hallja, minden megváltozott, neki azóta sem volt alkalma viszontlátni a várost. Főként a legjobb festők cserélődtek ki, és a hegyeken túliakat meg a helyieket valóságos szakadék választja el egymástól. Miközben a levelet diktálja, Artemisia felszegi telt és konok állát, mintha azok ott, Rómában láthatnák őt ebben a pillanatban, és méltányolhatnák: halántékán a nyirkos, sárgás folt és szája szegletében az állandóan megbúvó, csalódottságot jelző ránc ellenére még mindig szép nő. Ami azt illeti, a hercegasszonyok, akiknek képmását megfestette, nincsenek sokan: az Alkirály udvara, ha nem is ellenségesen, de továbbra is közömbösen bánik vele. Ám ezúttal Artemisia nem hazudik, de nem is veszi készpénznek a hiú reményt. A megbízás létezik, a hölgy létezik, ráadásul jól csengő nevet visel, birtoka van Kasztíliában, palotája Nápolyban, egy másik Palermóban, e név hallatán még Rómában is felkapják a fejüket – vagyis világos lehet mindenki számára, megerősítést nyer, hogy Artemisia Gentileschi

nem ürügynek tekinti a festészetet, és nem csak lovag urak szolgálatára nyúl ecsethez, merő valótlanság! Öregecske már, ahogy barátai is mondogatják tréfásan, vagyis túl van a negyvenen, büszkeség, fennhéjázás, csipetnyi arcátlansággal vegyítve – még mindig ezek a fegyverei, ha meg akarja védeni magát és a hitelét. Más fegyvert nem ismer, bár nap mint nap szembesül vele, hogy ezek mennyire hervasztják az arcát és fárasztják az elméjét.

Vannak ugyanakkor derűs napok, amikor még képes elégedettnek látszani, és félig-meddig úgy is érezni magát, miközben torkából tiszta nevetés gurgulázik elő, és szemét a jókedv résnyire szűkíti; olyankor észre sem venni, hogy a szembogara nem nevet többé. Ezúttal ez a hercegnő nem barátnő, mint a firenzei hölgyek voltak – a Herceg Őfelsége nem szenvedheti felesége körül a festőket, és mivel már megunta, hogy ellenkezzen vele, egy szép napon engedett neki: *„Vamos."* Az első apróddal elküldetett „azért az Artemisiáért", és szemöldökét összevonva, kedvetlenül tapogatta mellén a Calatrava-rendet, mintha valami rontást akarna elhárítani – nehogy ez a művésznő valami alattomos, romlott *dueña* legyen.

Donna Virginia nagy, méltóságteljes és kényelmetlen karosszékében ül, álmos szigorúság mögé rejtve bosszúságát, hiszen ő egy igazi festőt akart, egy spanyol festőt, például a híres Riberát. Ugyan, mit mázolgat ez itt? *„Vuelvase, Felséged, a kezét izquierda"* rögtönöz a festőnő, miután valami spanyolos bókon törte a fejét, de aztán lemondott róla, inkább a munkára összpontosít. Donna Virginia mereven elfordul, és nem felel. Nagyon fiatal, alig múlt tizenöt éves, fennhéjázó konoksága, melynek mélyén gyávaság lappang, a hajához hasonlít: alacsony, pattanásokkal teli homloka fölött erős, éjfekete szálak meredeznek. Több mint fél órán át néma volt, de nem mozdulatlan. Kicsi, lilásvörös, madárlábhoz hasonló kezét nézegette, leharapott egy bőrkét, a nyomában vér serkent,

kiszívta, egyfolytában a zsebében matatott, a legyezőjét forgatta, a cukorkásdobozát babrálta, elefántcsont rózsafüzérét sodorgatta, melynek szemeit fényes koponyák alkották. Még imádkozni is elkezdett, keskeny ajkával sűrűn morzsolgatva a szavakat, és közben úgy meresztette a szemét, hogy szinte belebandzsított. Végül megragadta a lila masnis csengettyűt, és azzal elkezdődött az ezt akarom meg amazt, de mégsem, de mégis szűnni nem akaró láncolata – mindig mereven és dölyfösen, merev nyakkal –, hol az apródnak, hol a törpe néger lánynak, hol meg donna Manuelának, a *dueñának* címezve: pergő spanyol nyelven, mely elharapott, sziszegő hangjaival affektáltnak hatott: olykor felkapta a fejét, amikor meglegyintette egy-egy félrecsúszott hangsúly az alárendeltek nyelvén, egy-egy szolgai olasz szó beszivárgása: *„sartora", „sorbetto", „passeggiata"*. És amikor úgy tűnt, hogy a léptek zaja, a lárma elhalkul, a hajlongások és a szónoklatok elfogynak, és végre mindenki eltűnt, hogy a parancsokat teljesítse, vagy éppen lemondja, a hercegnő fordult egyet a karosszékben, és a festőnőt kezdte bámulni, aki a szép rendben kipakolt eszközeivel, az előkészített vászonnal, kezében a szénnel tőle telhetően azon volt, hogy dolgozzon. Mohó és boldogtalan, rosszindulatú kis bestia nézése volt ez, ami Artemisiát, minden élettapasztalata ellenére váratlanul érte, a kidomborodó járomcsontot árnyaló szén megállt a kezében. „Nem tetszik ez a ruha – préselte ki halkan a szavakat Donna Virginia –, holnap felvehetek valami mást?"

Amennyit hallgatott az első félórában, annyit beszélt a másodikban, de nem az életkorára jellemző elevenséggel, nem is természetes gesztusokkal, hanem valami kényszeres konoksággal, fennhéjázóan monoton hangon, akár egy nyugtalan madár. Fénylő, olajbarna arcbőrén örökös utálkozás torzította el az éretlen vonásokat, árnyékolta be tekintetét, szeme fiatalos fehérjét, sima szájának ívét. Annyi szigorú

visszafogottság után szinte brutálisnak hatott ez a hirtelen keresetlenség, és brutális volt ez a dúsan kiömlő bizalmasság, mely inkább erőltetettnek hatott, mintsem úgy, mintha megosztana valakivel valamit, mivel az uralkodni vágyás és a megalázás szándéka érződött ebben is. Nagyotmondó bizalmaskodások sora, azzal a szeszélyes szándékkal, hogy rémületet keltsen, vagy éppen ő maga megrémüljön, eltúlzott, rögeszmés téveszmék. „A herceg olyan féltékeny, mint egy mór, minden lépésemet kémekkel figyelteti, már öt rajongómat meggyilkoltatta. Ipenarrieta grófját egy szerenád miatt felnégyeltette. Látnia kellett volna Madridban a lovagok áradatát, akik a mise után utánam özönlöttek. Még az ablakon sem nézhettem ki…" Ama első fürkésző tekintet óta a fekete szembogár, mely a zaklatott beszéd hevében szinte végig a lesütött szemhéj mögött rejtőzött, egyszer sem állapodik meg az előtte álló nőn, aki a széndarabot közben ecsetre cserélte, palettáján a festéket keverte, hol hátrált, hol meg közelebb lépett a vászonhoz. A kis hölgy még csak nem is kíváncsi, hogyan bánik a számára új eszközökkel, nem is akarja ellenőrizni, hasonlít-e a kép, elég bájosak-e a vonásai, melyeket most először fest meg valaki. Mondhatni, nincs benne aggodalom, hogy a kép esetleg nem lesz kedvére való, és eltér attól az elképzeléstől, amelyet önmagáról dédelget. Artemisia figyelme, mely a szemére és a kezére irányul, immár elért a belső kifinomultságnak arra a fokára, hogy megsejtse ennek a közönynek a titkát – olyasvalakinek a közönye ez, aki büszkén elfogadja a hódolatot, annál inkább, ha az nem kívánsága szerint való, és sosem alacsonyodna odáig, hogy méricskélje azt. Igazság szerint az ecset hízelgése rossz üzlet, és felesleges áldozat a valóság oltárán ennek az esetlen állnak a kedvéért, ezért a túlontúl duzzadt, szinte már lecsüngő alsó ajakért. Artemisia semmit sem nyer az udvarias szépítgetésekkel, hiszen még ha odafestené is orra és szája közé a sűrű bajuszpelyheket, a spa-

nyol hölgy úgysem törődne vele. A rosszul felfésült tincsek alól a hercegnő halántékán liláskék fejbőr villan elő, mondhatni enyhén rühes, amit a festőnő egymásra kent festékrétegekkel igyekszik leplezni: kár érte, mert ennek a természetadta foltnak a tökéletes árnyalatát már meg is találta és kikeverte a palettáján – igazi mestermunka lehetne. De hát így jár, aki a nagyságokat kénytelen kiszolgálni, ezzel vigasztalja magát Artemisia Gentileschi.

A második napon Donna Virginia elküldte a kedvenc ruháját, csupa csipke és paszomány – élettelenül hever a karosszékben. Küldött továbbá egy spanyol fátylat, egy aranyrózsát, vékony könyékkesztyűt; nyakláncot; zöld tollat. A zöld toll érkezett utoljára, és valamennyi tárgyat más-más küldönc hozta: Manuela, Pepito, az apród, Tommaso, a nápolyi szolga, és végül egy szutykos istállófiú, aki a rongyaiban igencsak furcsán nézett ki ennyi fényűzés közepette. Donna Virginia nem jött el, de éles, gyerekes hangja két szobányi távolságból is hallatszott. Fessen csak a festőnő, van mit festenie, és lesz még több is, ha akarja. A legkellemetlenebb az volt, hogy a küldöncök és hírhozók csak jöttek, de nem távoztak, sőt, követte őket a kulcsár, a szakács, a *camarera mayor*[1], egészen a mosónőig: és tekintet nélkül mindenre, egyszerre jártatták a szájukat, főleg a spanyolok, hogy értésére adják, Madridba és Sevillába, de Burgosba is el kell menni, ha valaki rendkívüli festők százaival akar találkozni: de hogy valaki nő létére fessen, hát, olyan nincs: *cosas de Italia*[2]. A nápolyiak titkon nevetgélve, összekacsintva kifigurázták ugyan a spanyolokat, de csatlakoztak hozzájuk a nő elleni ostromban, aki úgy akar festeni, akár egy férfi. Artemisia ugyanis nekidühödve festett, hunyorítva, süketnek tettetve magát, és csak azt ismételgette magában, hogy kényelmetlen ugyan, de megtisztelő

1 Főkamarás (spanyol).

2 Itáliai dolgok (spanyol).

rangos hölgyeket kiszolgálni. A vér az arcába tolult, mint fiatal lányka korában, amikor „gyenge alkatú" volt, és túl nagy buzgalommal dolgozott: egy szőke tincs – sápadt arany, benne egy-két ősz hajszál – az arcába hullott, és Don Pedro kapitány, az utolsó kíváncsiskodó, aki bejött, mivel *Su Excelencia* vidékre utazott, fogával ciccentett, és hangosan megjegyezte: *„Hermosa pintora"*[3]; majd sarkon fordult és kiment.

Ám a harmadik napon ismét megjelent Donna Virginia, és olyan fegyelmezetten ült a karosszékben Artemisia előtt, mintha el sem mozdult volna onnan. A szalagos-paszományos ruha volt rajta, és a hajába kissé ferdén beletűzve a zöld toll ékeskedett – arcán új kifejezés ült, már-már bátortalan engedelmesség. Nem jelentek meg szolgák, nem is szólította őket: sötét bőrű keze beérte a szék karfájának babrálásával, amelyen nyugodott: az évszak ellenére hűvös volt az a kéz, erre meg lehetett esküdni. Mégis, a függönyökkel, kárpitokkal pompásan díszített, de bútorokkal gyéren berendezett, ezért fenségesnek ható terem magánya nem volt nyugodt, sem csendes. A kitárt ajtókon túlról, két hatalmas, üres termen át behallatszott a minden illemet és a tapintatot levetkőzött sürgölődés lármája: puffanások, edénycsörömpölés; futó léptek, durva kiabálás, bútortologatás, sőt, még nevetgélés és a szolgák dalolása is. Valami készül: ünnep, lakoma, valaki útra kel? Az előszobákat nyilván ellepték a kengyeltartók, erről tanúskodik valami távoli nyüzsgő lárma, és olykor-olykor a mocskos nyersbőr szaga. A festőnő és az úrhölgy a terem legvilágosabb sarkában, mint elhagyott tárgyak, a túlméretezett ablak mellé száműzve, és olyannyira nyilvánvaló a hercegnő megaláztatása, hogy Artemisiában feléled a tapasztalt nő oltalmazó ösztöne, és feladja célját, hogy legfeljebb három ülésben befejezze a hercegnő képmását. Az mintha magához térne, sőt, megkövülne gyermeki merevségében, és a munka

3 Szép festőnő (spanyol).

folytatódik. A vásznon a szokásos halvány bőrszínek és telt formák bomlanak ki, melyekkel Artemisia Gentileschi rendszerint megajándékozza nőalakjait, műhelybeli és tiszteletbeli modelljeit; most ráadásul itt van ez a durcás, makrancos tekintet is, melyet képtelenség megszelídíteni, ecsetje hiába is próbálkozik újra és újra kitartóan. Egyszóval, az arckép elkészült, és most már meg kell szólalnia. „Méltóztatik megtekinteni, Felséges Hercegkisasszony, hogy elnyeri-e tetszését a munkám?" Artemisia egyet hátralép, félrehúzódik, hogy helyet adjon, Donna Virginia ugyanis feláll, de nem mozdul, csak áll ott, szinte rémülten – kicsike, hiszen még növésben van – a nagy karosszék előtt. Ásít. A kezét tördeli. És hirtelen elsírja magát, feltör belőle a zokogás, karja a teste mellett lóg, le sem törli a barna arcbőrén nehezen legördülő könnyeket. *„Quiero mi madre, quiero volver a España!"*[4] Azok a csúnyácska vonások, melyeket éppen csak enyhít szinte gyermeki fiatalsága, a sírás fintorában igazolást nyernek, és szinte szépnek hatnak. *„Mi madre, mi madre",* suttogja aztán a zokogás elhal: most erősen megdörzsöli a szemét, kétszer kifújja az orrát, ahogy a dajkától tanulta, és csak áll döbbenten, mint egy kislány, az arckép előtt, amelyre rá sem néz. „Nyugodjon meg, *Usted,* Hercegkisasszony", próbálkozik Artemisia, és közben bágyadt szomorúság vesz erőt rajta, és tompa vágy, hogy az alapozóecsettel megsemmisítse ezt a sem nem szép, sem nem hű képmást, amely senkinek sem fontos, sem annak, aki festette, sem annak, aki megrendelte és már meg is feledkezett róla – két szerencsétlen nő. Az ösztönös késztetés, hogy megvigasztalják egymást, talán olyan erős, hogy Donna Virginia egy pillanatra lehajtja a fejét, a festőnő mintha kitárni készülne a karját: ám ekkor odakintről léptek kérlelhetetlen kopogása hallatszik, azonnal nyilvánvalóvá válik a közeledő személy kiléte, aki nem tűr késlekedést, ő az

4 Anyámat akarom, haza akarok menni Spanyolországba (spanyol).

úr, aki mindenben kutakodhat, és aki mindenért megróhat. A hercegnő egyetlen hang és sóhaj nélkül visszacsusszan a karosszékbe, pózba merevedik, csak egy alig észrevehető remegés fut le álláról díszgallérjára, mely megrezegteti a csipkéit. Artemisia önkéntelen engedelmességgel lép vissza a festőállvány elé, ismét kezébe veszi a palettát és az ecsetet. Felesleges elővigyázatosság, ugyanis a herceg bajszos, hosszú szárú csizmás alakja, a Calatrava-rend láncával, Olivares-palástjával, átvonul a termeken, rájuk sem néz, tudomást sem vesz a két teremtésről, akik ott szoronganak dermedten a terem sarkában. Egy pillanattal később hangja, mely minden újabb bosszúságtól egyre erőteljesebb, már messziről visszhangzik. Lassan, a megkönnyebbülés lassú sóhajával a festőnő hozzálát, hogy megtisztítsa palettáját, és elpakolja ecsetjeit.

Amikor ismét a nagy udvarban találta magát, a díszlépcső alján, büszke tekintetével a hintót kereste, vagy legalább a hordszéket, amelyen a szerződésben aprólékosan benne foglaltak szerint őt, mint igen rangos művésznőt méltó módon haza kellett volna szállítani. Katonák, lovak, kocsisok, urak és koldusok között a tekintetét éppen csak körbejáratta, aztán el is fordította, csak Pasqualinót vette észre, a hanyag és pimasz szolgát, aki odavolt az örömtől, hogy alkalma adódott elvegyülni a tömegben. Már jön is bizalmaskodó képpel, szinte rákacsint: nem az a fiatal szolga már, mint sok évvel ezelőtt, előnytelenül öregedett, bőre aszott, sötét, már őszül is, ruhája rongyos, akár egy utcai hordáré, ezt a mesterséget őzi üres idejében úrnője engedélyével, csak hogy keressen még valamicskét. Már meg is ragadta a festőállványt, a dobozt, az egész felszerelést: egyáltalán nem csodálkozik, hogy Artemisiáért nem küldtek kocsit vagy hordszéket. Néhány nem túl kíváncsiskodó, nem túl tolakodó tekintet figyeli az előkelő öltözetű hölgyet, akinek nincsen kísérője, csak egy libéria nélküli inas áll mellette;

de aztán ezek a tekintetek is másfelé fordulnak. Gyalogszerrel kellett távoznia annak, aki Itália legelső festőnőjének tartja magát, az utcán, ahol mindenki jár.

Jó volt annak idején egyedül végigkocsizni Román, és kockáztatni, hogy kihívja maga ellen a rossz nyelveket. Nagy kaland volt apródnak öltözve, hosszú léptekkel menekülni. De most nincs sem élvezet, sem kockázat abban, ahogy átvág a rongyos és hivalkodó spanyol ajkú tömegen, ezeket csak a gazdag fogatok érdeklik, a temetési menetek, az utcai csibészek tréfái, a pereces és a mandulás süteményes kosarak. Nem sok ügyet vetnek manapság a nőkre, gondolja Artemisia, aki régen megszokta a szépséggel járó ékesszóló kellemetlenségeket, most viszont elereszti a gondolatot. Az út hosszú, ebben viszont nincs gyakorlata; Pasqualino olykor a négy lépésnyi előírt távolságból tisztelettudóan követi, olykor meg elvonja figyelmét valami érdekes látvány, majd amikor beéri úrnőjét, úgy szól hozzá, mintha egyenrangúak volnának. „Micsoda hőség!" „Látta, milyen képet vágott az a mór?" „Kevés a hal, egy adag sült egy vagyonba kerül." Artemisia válaszolgat, természetességgel elszakadva attól a szereptől, amelyhez mindig is úgy képzelte, hogy ragaszkodik, és most mintha már nem is emlékezne rá. Mint két útitárs, akik összetalálkoztak egy emberektől nyüzsgő utcán, akik oda sem figyelnek rájuk: a nőből, aki lassanként öntudatlanul elbátortalanodik, válla kissé túlságosan előregörnyed, elszáll a könnyed életerő, a ruganyos lendület, mely azt mutatja, hogy egy fiatal nő ügyel magára és miközben jár, tükör nélkül is kedvét leli magában. Meg aztán az otthoni környezethez szokott lába rosszul tájékozódik a mozdulatlanság ruhájában, a szoknya árnyas fedezéke alatt a poros út kövei, gödrei között, mely egyre egyenetlenebb lesz, ahogy haladnak rajta.

A testi fáradtságtól ködbe vész és eltávolodik minden, a vásári kikiáltók, árusok, a napfényben elsuhanó kocsik tar-

kasága: még az Alkirály tüzes és lángoló feltűnése, ahogy előkelő társaságában átlovagol, még az is közömbösen hagyja, nem figyel fel rá. De azért egyszer csak rádöbben, mennyire más ő most, mint lenni szokott, úgyhogy bátor mozdulattal kihúzza magát, és azon kezd gondolkodni, hogy ma este vagy holnap milyen jót nevet majd a barátaival ezen a bizarr sétán, elmeséli majd Massimónak és a fiatal Spadarónak, hogy végül is milyen kellemes gyalog járni Nápolyban – a nagy összevisszaságban észre sem vesz senki. Ám miközben a találó és kellőképpen szellemes szavakat keresi magában, belehasít elméjébe a felismerés, a nyilvánvaló tény, a természetes igazság – teste szinte ütésként éli meg, mely után borogatni kell a kék nyomot. Senki sem figyel fel egy negyvenéves nőre, ha nem tudja, kicsoda: kétszeres csapás. Ez a felismerés akkora meglepetésként érte – bár már ki tudja, mióta a lelkében hordozta –, hogy Artemisia kissé lihegve megállt és körülnézett. Látta két kolduló barát hátát, egy kis kerekes kocsin ülő parasztlány fekete hajfonatait, és ezekből a véletlenszerű villanásokból megpróbált valami következtetést levonni, hátha van itt valami tévedés vagy elfelejtett dolog, amiért jóvátétel jár. Tárgyról tárgyra haladva tekintete a messzi magasba réved, a hőségtől fehérlő égre, a puszta partvonalra, de semmilyen cáfolat sem múlja felül a földi igazságot, mely olyan törvényszerű, olyan kérlelhetetlenül könyörtelen, hogy könnyedén vissza lehet vezetni a kezdetekhez, egy dátumhoz. És eszébe jut, hogy egy évvel azelőtt, május első napjaiban, Magyarország királynéjának bevonulásakor úgy gondolta, hogy az új óarany színű ruhája nem illik hozzá.

Az utolsó kétszáz lépésen ez járt a fejében: vajon a hercegnő rögtön kifizeti a kétszáz dukátot, a szerződés szerint, vagy megváratja? Ad mellé esetleg egy legyezőt, egy kis tokot, egy aranymedált, ahogy ezeknél a nagyságoknál szokás, ha elégedettek? Porziellának nincs hozománya, pénzt kell

szerezni. Íratni fog mindjárt Del Vasto márkinak, hogy a Diana-képhez, amelyet rendelt, elviselhetetlen összegbe kerülnek a modellek. Ma este biztosan nem jön senki, meleg van, Massimo Porticiban van a feleségével.

Ezek voltak az érett nő első gondolatai, az első ösztönös védekezés. „Nem kell feljönnie, Pasquale, majd leküldöm Nunziatinát. Üdvözölje a nevemben Concettát." Nézte a verejtékező embert, akit annyi éve ismert, akivel különösebben nem dicsekedhetett, de túl sok oka a panaszra sem volt: nézte a sápadt, bágyadt embert a csillogó szemével, bátorító mosolyával. Gyenge volt, fáradt, magányos, és jólesett volna, ha valaki, akár még Pasquale is, észrevenné, és együttérezne vele. „Nyugodalmas jó éjszakát" – mondta a férfi, és minden további nélkül letette terhét, és Artemisiának úgy tűnt, a szokásosnál is udvariatlanabbul – mintha az ő úrnői mivolta életkorának előrehaladtával érvényét veszítené, és ez most hirtelen meg is látszana. Az egyszerű néphez tartozó lány módjára, amilyennek érezte magát, Artemisia is elköszönt: „Nyugodalmas jó éjszakát." Fölfelé indult a lépcsőn, egy feltörni kívánkozó sírás érzetét dédelgetve magában, s közben arra gondolt, hogy még néhány óráig vissza kell tartania, és majd csak később, a szobája sötétjében, a párnán engedhet utat neki. Már kereste magában az ürügyet, a kézzelfogható ürügyet – az ember csak azért nem sír, mert öregszik –, bevallható szerencsétlenségeinek gyűjteményében: hálátlan és szeretetlen lánya, messzire szakadt apja, aki nem ad hírt magáról, eltűnt férje. Ez az – eltűnt férje. Ki tudja, miért, ma este ez a régi seb tűnik a legvalóságosabbnak, a legelevenebbnek. És még nem is tudja, mi vár rá odafönt.

A konyhában ugyanis – mert nem akart a fogadószobában letelepedni – egy füstölgő kis mécsescsonk mellett Francesco üldögélt békésen, frissen érkezett Rómából, de nem értesítette előre. Unokahúga néhány hűvös, udvarias szó után

magára hagyta, és visszavonult a szobájába, mint mindig, amióta akarata ellenére hazaköltözött a kolostorból. A tűzhely félhomályában a Terenzia helyébe lépett alattomos és pletykás Nunziata feltett néhány oktalan és tapintatlan kérdést. Francesco a mécses fénye mellől figyelmes és szolgálatkész tekintetét nővérére emelte, aki éppen belépett a konyhába. Miközben várakozott, egy kis szent könyvet olvasott, de le is tette rögtön a fekete madzaggal megerősített szemüvegével együtt, szenteskedőnek sem akart tűnni, de nem is szerette volna elhanyagolni a Giulia úton székelő Testvérület gyakorlatát, amelyhez tartozott. Türelmes, jó munkásemberéhez hasonlított immár az arca, olyan volt, mint a föld, nem voltak már nagyobb vágyai, tétlenül heverő, bizonytalan, óvatos keze száraz volt, mint a szikkadt agyag. „Bocsáss meg, hogy nem értesítettelek, Misia – mondta, miközben kissé bizonytalankodva felállt, mintha sántítana. – Alkalmi út, Fanzagóval kell találkoznom, és nem volt időm levelet írni."

Most, hogy öccse, aki mindig is magára vette a család valamennyi alantas és hálátlan terhét, ott volt vele, az elmúlt éveket számba véve, a vereségeket feledve, hirtelen feléledt Maestra Artemisia ifjúsága. Ölelésük nyugodt, mértéktartó, örömük békés – Artemisia Gentileschi a világon semmiért sem engedne Francesco előtt az idősebb és csodált nővér egykori visszafogottságából. Amit egy perccel azelőtt még mintha kért volna Pasqualétól, azt nem kéri Francescótól, aki szereti, és akinek szemében az ő élete még mindig példa, csodás teljesítmény. Nem kell már sírnia ma éjjel, és a baráti jelenléttől magánya nemcsak vigaszt nyer, hanem megszilárdul és érvényt szerez, mint a fiatal nőé, aki egyedül élt, és az az élet úgy volt jó, hogy kihívta vele a sorsot. Nem szomorú már, nyugodt, visszanyerte önuralmát, Porziellát szólítja, nógatja a szolgálót, új gyertyákat kér, friss léptekkel vág át a sötét szobákon, összetör egy poharat, nevet. Öccse arca, zömök

és kissé suta tarkója, a keveset utazó, sokat dolgozó emberé, Artemisiát a biztató jövő érzésével tölti el, a saját erényeibe vetett bizalommal, amelyekben Francesco sohasem kételkedett. Ismét kibékül magával – erős nő, aki mer cselekedni, és képes győzni, aki mindenben talál kifogást. Jár-kel a házban, felszabadult, vidám mozdulatai nyomán meginognak a meggyújtott gyertyák lángjai, fényük el-elhalványul; miközben tiszta ágyneműt, hófehér abroszt vesz elő, lendületes hangon mesél a legfrissebb nápolyi hírekről, a megrendelésekről, a reményekről, a dicséretekről; hogy éppen aznap fejezett be egy fontos arcképet valami nagyon előkelő, de rendkívül fukar spanyolok számára, képzelje csak el Francesco, még a szerződésben kikötött hordáron és kocsin is spóroltak, gyalázat. Ó, hogyan volt képes ezen keseregni még fél órája is? Francesco kissé félszegen és tétován, de a régi idők kedves bizalmasságával követi, igyekszik segíteni, értésére adja, mennyire sajnálja, hogy nővérének kell kiszolgálnia. Elragadtatva és boldogan, de a jó híreken nem meglepődve, okos és örvendező szavakkal erősíti meg és támogatja egy győzedelmes és merész életről alkotott felhőtlen kép valódiságát. És ha az élet ilyen könnyű és boldog, miért is ne beszélnének Rómáról, a kedves hazáról, ahol, kétség nem fér hozzá, Artemisiát dicsőség várja, és ahová visszatérhet, amikor csak akar? Hogy van a Bíboros úr? Mit szól ezekhez az új festőkhöz? Poussin még mindig divatban van? Még mindig Bernini a kedvenc? És a színház? És az üzlet? És a barátok?

Ki tudja, miért (Artemisia kis fésűjével mosolyogva megigazította fiatalos, rakoncátlan hajfürtjét), Francesco lesütötte a szemét, kikanalazta az edény alját, és nem felelt. Vidámságához nélkülözhetetlen támogatás és melegség híján nővére észrevette, hogy más tekintetek nézik mereven az asztal túloldaláról, mégpedig a fiatal Porziáé, aki fölöttébb bosszús volt, hogy elő kellett jönnie a szobájából, de éberen és elgon-

dolkodva figyelt; és a szolgálóé, aki kis úrnője széke mögött állt a maga kendőzetlen nyerseségében, kíváncsiság, gyanakvás és gúny egyszerre tükröződött az ábrázatán. Valami szégyenféle fogta el a festőnőt, mint akit cserben hagytak vagy illetlen módon szembedicsértek. Érezte, hogy orcája tüzes, és mintha mélyen ülő szeme alatt járomcsontja megduzzadt és kipirosodott volna. Bizony, szánalmas látvány egy könyörtelen fiatal szemében. És talán a jámbor Francesco is azért nem merészelt felnézni, hogy hűen megőrizze magában a hallgatag Artemisia képét, akit fiatal lány kora óta olyannak ismert, mint aki nagyon jól palástolja fáradtságát, reményeit, büszkeségét, elkeseredését. Úgyhogy Artemisia vére lecsillapodott, kihűlt, de ez nem hozott számára felfrissülést: orcája sápadt, és beteges, sárgás-lilás színűre váltott, miközben száján még ott ült a halvány mosoly, mely felsértette ajka apró repedéseit. Kevéssel azelőtt, a nap és az élete végén beköszöntő alkonyat bölcs elfogadásában lelte meg az igazat és a helyeset: ezekben a fogalmakban kell ezután megmaradni. Keze határozott mozdulatával még egyszer a hajához nyúlt, de most azért, hogy megzabolázza és kisimítsa a fellebbenő, csalárd tincset. Egyetlen sóhajtól sem ingott meg bátor hangja, amelyen a beszélgetést folytatta, és kioltotta Róma, az ottani helyek, ismerősök vibráló és eleven emlékét: igyekezett tárgyilagos, mérsékelt maradni, és azon volt, hogy mindenki, különösen a lánya előtt bebizonyítsa bölcsességét, aki most ismét együtt érezhetett volna vele. Végül elhallgatott, fejét mélyen lehorgasztotta, mint akkoriban, amikor mindenki ítélkezni kezdett fölötte, amikor a Santa Croce és a San Spirito negyedben laktak. De erre csak Francesco emlékezhetett, és egyedül ő vehette észre, amikor felnézett – tekintete elgondolkodó volt, de nem azért, amire nővére gondolt.

Porziella felállt, derekát kihúzta, szinte mereven, minden más lánynál jobban bezárkózva szigorú szabású, makulátlan

mellényébe. Fejet hajtott, majd enyhén meghajolt: „Jó éjszakát, kedves nagybátyám, jó éjszakát, kedves anyám." Így tanították az apácák, nagyszerű neveltetésben részesült, amely most felért egy leckével a másik kettő számára, akik örökké csak festészetről meg dicsőségről beszélnek. De hogy ki tanította meg Nunziatinát a tiszteletteljes figyelmességre, amelyel meggyújtja a mécsest, kezével ernyőt von köré, kinyitja az ajtót, előremegy, úgy vezeti úrnőjét? Biztosan nem Artemisia, aki mindig is a bizalmasság és a hivalkodó istennői távolság két szélsőséges véglete között létezett. Az ajtó hangtalanul csukódik be a két lány mögött.

„Férjhez kell adnom Porziellát" – szólal meg az anya tétova mosollyal, fáradhatatlanul belekapaszkodva abba, amiről úgy hiszi, az alázat, a lemondás megnyilvánulása. És Francesco végre kinyitja a száját, aztán be is csukja, majd újra kinyitja: attól a pillanattól fogva Artemisia szíve tompa aggodalommal ver.

„Ha már itt tartunk – szólal meg Francesco –, jó hírem van. Antonio visszajött..."

Közben leszállt az éjszaka, olyan csendes, mint vidéken. Egyetlen koldus sem kiabál, nem sír fel csecsemő, nincs kocsizörgés. Még a tenger moraja sem hallatszik, nyugodt a tenger. Nem látszik holdkaréj a nyitott ablakban. A mécses lassan kialszik, a tűzhelyen a hamu alatt még pattog a rosszul eloltott parázs. Antonio visszatért, messzi országokból tért vissza, egyesek szerint Kínából, mások szerint Nyugat-Indiából. Gazdag kereskedő lett belőle, azt mondják, egy gyönyörűen berendezett palotában vett magának szállást. Nagy lábon él, kissé különc módon, de tiszteletre méltóan öltözködik, olykor egyenesen pompásan. Mindenhol van hitele, fontos emberektől van ajánlólevele. És egy hölgy van vele, eléggé barna bőrű, azt mondják, valami ottani hercegnő. Feleségül